

Ю. В. Ясковець,
аспірант, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ФЛУКТУАЦІЇ СВІТОВИХ ТОВАРНИХ РИНКІВ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Досліджено вплив глобалізації на розвиток світових товарних ринків у системі міжнародних економічних відносин, трансформації та флуктуації форм та методів торгівлі товарами на світовому ринку.

The impact of globalization on the development of world commodity markets in the system of international economic relations. Transformations and fluctuations of forms and methods of commodity trading on the global market.

АКТУАЛЬНІСТЬ ТЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Глобалізація світових товарних ринків є суттєвою законодавчою розвинутою міжнародною економікою. Серед передумов розвитку цього процесу слід виокремити: виникнення торговельних блоків в Європі, Північній Америці, Східній Азії та в інших регіонах, стандартизація промислових технологій, поширення урбанізації, взаємозалежність у світовій економіці, міжнародна міграція робочої сили, приріст споживчих потреб та платоспроможність споживачів, прийняття політики вільного доступу для іноземного інвестування багатьма державами, приріст долі промислового експорту нових індустріальних країн, розвиток телекомунікаційних технологій. У цьому зв'язку зростає значення світових товарних ринків як сфери міжнародного чи інтернаціонального обміну, який дозволяє країнам світової спільноти оптимально використовувати переваги міжнародного поділу праці. Останнім часом світові товарні ринки відзначаються стрімким розвитком та інтенсивною диверсифікацією. Цей процес вимагає особливої уваги з боку науковців, зокрема до дослідження проблем флуктуацій світових товарних ринків в умовах глобалізації. Врахування якісних змін у розвитку світових товарних ринків є важливою передумовою стабільного економічного розвитку країн світового співтовариства.

АНАЛІЗ ОСНОВНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Розвитку теоретичних та практичних аспектів кон'юнктури світових товарних ринків присвячені праці Е. Баранова, С.М. Березовенка, А.А. Горячева, В. Загашвили, Л.О. Іванова, Д.И. Костюхина, Ф.Г. Пископпеля, В. Приписнова, Ф.М. Левшина, С.П. Никитина, Н. Сергеева, М. Щербаніної, О.О. Шубіної та ін.

Теоретичні та практичні аспекти процесу глобалізації світових товарних ринків розглядаються у працях В.В. Бандурина, Д.Г. Лук'яненко, Б.Г. Раціча, А.С. Філіпенка, М. Чатича, U. Beck, Michael D. Bordo, Salah S. Hassan, Erdener Kaynak, Alan M. Taylor, R. Robertson, M. Walters Jeffrey G. Williamson та інших вчених і прак-

тиків. Відзначаючи вагомість отриманих наукових результатів у сфері теорії та практики процесу глобалізації світової економіки, слід зауважити, що на даний період залишилися недостатньо розкритими питання, пов'язані з сучасними особливостями розвитку глобалізації світових товарних ринків.

Теоретичне і практичне значення проблеми, недостатнє її дослідження та висвітлення в економічній літературі зумовили вибір теми статті.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою дослідження є аналіз сучасних напрямів розвитку та флуктуацій світових товарних ринків в умовах глобалізації світової економіки.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Галузі інформації та комунікації є найбільшими двигунами процесу глобалізації, який трансформує розвинуті та країни, що розвиваються. Швидкий розвиток інтернету та глобальне поширення мобільного зв'язку є прикладами значення ролі інформаційних технологій у сучасній глобальній економіці. Поширення інформаційних технологій створило нові можливості, трансформувало сферу послуг та галузей та зробило виклик багатьом старим методам виробництва та розподілу. Ключовим двигуном глобалізації стала і економічна політика, яка дозволила зменшити або скасувати обмеження на міжнародну торгівлю та фінансові транзакції. Народження ринку євродолара стало суттєвим кроком до створення можливості транскордонних транзакцій в західній Європі. Дерегуляція та приватизація таких державних галузей, як транспорт та телекомунікації після 1970 року дало можливість лібералізувати та створити конкуренцію у цих секторах. Важливу роль у процесі глобалізації також відіграли міжнародні організації, такі як МВФ та Група світового банку [6].

Глобалізація не є новим феноменом. З середини 19 століття можна спостерігати принаймі два епізоди цього явища. Перший розпочався близько в середині 19 століття та закінчився початком Першої світової війни.

Другий епізод розпочався після закінчення Другої світової війни та триває досі. Обидва епізоди характеризувались підвищенням інтеграції торгівлі, потоків капіталу та міграції робочої сили. Для того, щоб проаналізувати вплив глобалізації на світові товарні ринки, доцільно розглянути розвиток наступних складових кон'юнктури світових товарних ринків: виробництво товарів, попит та пропозицію, ціни та форми і методи міжнародної торгівлі.

Що стосується саме міжнародної торгівлі, то її лібералізація була досягнута в основному завдяки успішним переговорам у рамках ГАТТ та білатеральним та регіональним торгівельним угодам. Після Другої світової війни міжнародна торгівля почала швидко зростати. Світовий експорт досяг рекордного рівня зростання — 8% річних протягом періоду 1950—73 років. Потім приріст зупинився внаслідок двох нафтових цінових шоків та інфляції спричиненої монетарною експансією. У 1990-х роках світова торгівля знов почала розвиватись частково під впливом інновацій у сфері інформаційних технологій. Не дивлячись на невелике зменшення світової торгівлі внаслідок кризи 2001 року, середня експансія світової торгівлі залишалась високою — в середньому 6% річних на період 2000—2007. За весь період 1950—2007 світова торгівля збільшилась в середньому на 6,3%, що значно більше порівняно з періодом першої хвилі глобалізації [5].

Найбільш активними учасниками світової торгівлі протягом 1950—73 років були країни Західної Європи та Японія. Європейська інтеграція підштовхнула торгівлю між європейськими країнами. Частка внутрішньої торгівлі країн Західної Європи у світовій торгівлі зростає з 18,3% у 1953 році до 31,2% у 1973 році. Не дивлячись на те, що США у той період були найбільшим торговельним партнером Японії, її експорт зростає у напрямку Західної Європи та Нових індустріальних країн Азії. Два десятиліття після 1963 року частка Нових азійських індустріальних країн у світовому експорті зростає з 2,4% до 9,7%. Ці економіки з початку спеціалізувались на експорті текстилю, але згодом почали експортувати споживчу електроніку та продукти інформаційних технологій [5].

Протягом двох десятиліть починаючи з 1973 року долі різних регіонів світу у світовому експорті товарів змінювалась внаслідок зміни цін на товари та коливання валютних курсів. Країни-експортери нафти, що розвиваються, (насамперед, на Близькому Сході) підвищили свою частку у світовій торгівлі між 1973 та 1983 роками, але втратили майже всі свої прибутки, коли ціни на нафту впали. У 1993 році, частка у світовому експорті індустріальних країн дійшла свого піку — 70%. Разом з 6-ма Новими індустріальними країнами вона становила 80% у 1993 році [7]. У 1990-х роках Японія почала втрачати свій вплив у світовій торгівлі не витримуючи конкуренцію з боку нових індустріальних економік та Китаю. Також стимули, які виникли разом зі створенням інтеграційного об'єднання НАФТА, були недостатніми для того, щоб зупинити падіння частки США та Канади у світовій торгівлі. З іншого боку, поглиблення європейської інтеграції та приєднання до ЄС країн Центральної Європи та Балтійських країн не зупинили падіння європейського експорту.

Втрата впливу індустріальних країн відбулась насамперед внаслідок підйому Китаю, відновлення економік країн СНД та буму на товарні ціни в останні роки, які підняли вплив Африки, Близького сходу та Центральної і Південної Америки, регіонів, які експортують в основному мінерали та сировину. Підвищена конкуренція Китаю у світовій торгівлі промисловими товарами з початку була сконцентрована на торгівлі текстилем, взуттям та іграшками, але швидко поширилась на споживчу електроніку та продукти інформаційних технологій. Нещодавно, найбільше підвищення долі Китаю у світовій торгівлі відбулось у секторі заліза та продуктів

зі сталі. Протягом 1990—2007 років Китай збільшив свою частку у світовій торгівлі у 3 рази [7].

У 2006 році відбулись кардинальні зміни у долі індустріальних країн у світовій торгівлі. Їх доля експорту промислових товарів скоротилась на дві треті від рівня 1955 року, а доля сільськогосподарської продукції зростає з 40% до 60%. Частка експорту палива індустріальних країн вже була низькою у 1955 році (40%) та знизилась до 30% у 2006 році. На противагу зменшення частки індустріальних країн у світовій торгівлі з'явилась група країн, що розвиваються, яка почала контролювати дві треті світового ринку одягу та половину світового ринку текстилю, телекомунікаційного та офісного обладнання. У 2006 році економіки найменш розвинутих країн зафіксували 6% щорічне зростання за останні 3 роки. Індія та Китай продовжували відчувати величезний розвиток та зростання економіки та торгівлі. Фондові ринки країн, що розвивались, також випереджали значення фондових ринків розвинутих країн. Найбільшим експортером того року був Азійський регіон.

Але невідомі економічна та фінансова криза, яка потрясла світову економіку в останні місяці 2008 року, спровокувала глобальну рецесію у 2009 році, в результаті якої світова торгівля пережила найбільше падіння за останні 70 років. У 2009 році було зафіксовано падіння світової торгівлі на 12,2%. Не дивлячись на це, ВВП країн, що розвивались, продовжувало зростати завдяки в основному сильним позиціям Китаю та Індії на міжнародній арені, чий виробництва збільшились у цьому році на 8,5 та 5,4% відповідно. ВВП країн-експортерів нафти в тому році впало на 2% з 5,1% у 2008 році та найменш розвинуті країни відчували економічне зростання на 3,7%, яке впало у порівнянні з 6,7% у 2008 року. У 2009 році регіони, які відчули найбільше падіння, були країни-експортери нафти та інших природних ресурсів (-20%) та Південна і Центральна Африка (-16,5%) [11]. Це частково можна пояснити падінням прибутків від експорту в результаті падіння цін на нафту. Північна Америка, Європа та Близький Схід відчули різке падіння імпорту (-16%, -14,5%, -10,6% відповідно). Значно менше у тому році постраждали Азія та Африка (-7,9% та -5,6% відповідно).

Ціни на сировину після кризи відносно стабілізувались у другій половині 2009 року. Між липнем 2008 року та лютим 2009 року ціни на паливо та метал впали відповідно на 64 та 50%. Але між лютим 2009 та січнем 2010 ціни на ці товари зросли на 60 та 65% відповідно. Середні ціни у 2009 році на наступні товари впали: паливо (-37%), метал (-29%), сільськогосподарська сировина (-17%), продукти харчування (-15%). Єдиною товарною групою, де було зафіксовано зростання у тому році були напої (1,7%), зокрема кава та чай [17].

Доцільно розглянути вплив глобалізації на сучасні ринки природних ресурсів, що є необхідним для розуміння впливу процесу глобалізації на світові товарні ринки та міжнародну економіку взагалі. Не дивлячись на те, що існує багато факторів, які підштовхнули глобалізацію природних ресурсів (приріст населення, колонізація, індустріалізація та економічний підйом країн, що розвиваються), є два найважливіших фактора, які підтримали цей процес: по-перше це модернізація транспортних технологій, яка драматично зменшила витрати на торгівлю товарами. По-друге, це тенденція лібералізації ринків природних ресурсів, особливо починаючи з 1980-х років, яка створила глобальний ринок природних ресурсів. Успішні раунди багатосторонніх торговельних переговорів досягли зменшення середніх рівнів тарифів на торгівлю більшістю сировинних товарів. Також акцент був зроблений на хеджуванні на товарних біржах для стабілізації цін. В основному почав прослідковуватись відхід від державної власності до ринкових механізмів для заохочення інвестицій, підвищення ефективності та стабілізації цін. Але в той час як держави значно зменшили своє втручання у ринки природ-

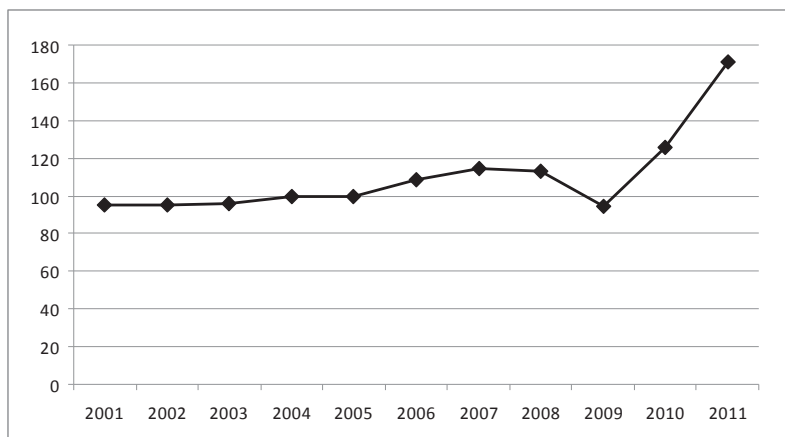

Рис. 1. Динаміка середніх світових цін на сільськогосподарську сировину у доларах США

Складено на основі статистичних даних МВФ [8].

них ресурсів, існують деякі винятки. Наприклад, субсидії та регулювання ринків сільськогосподарської продукції розвинутих країн до сих пір заважають світовій торгівлі. Ще одним прикладом є ринки продукції енергетичної промисловості. Країни-експортери нафти та природного газу грають провідну роль на цих ринках [16].

Природні ресурси мають одну важливу характеристику — цінову волатильність. У минулому зміни цін були викликані зміною пропозиції на ринку, часто були пов'язані з геополітичними подіями. На сучасному етапі зміни в основному викликані зміною попиту, наприклад, швидке зростання доходів ключових країн, що розвиваються. Це стосується передкризового сировинного буму — одного з найбільших та найтриваліших в історії. З 2003 по 2008 рік ціни на велику кількість сировинних товарів різко зросли за короткий проміжок часу. У 2008 році ціни на енергетику були у 320 разів вище у порівнянні з 2003 роком. Але вже у листопаді 2008 року ціни на всі сировинні продукти почали стрімко падати у зв'язку з початком кризи [15].

На сьогоднішній день, перший квартал 2011 року, після подолання глобальної рецесії світовий ринок знов переживає стрімке зростання цін на деякі сировинні товари (рис. 1), насамперед, на зерно та нафту, завдяки структурним, циклічним та особливим факторам.

Згідно з графіком світові ціни на сільськогосподарську продукцію почали стрімко зростати після падіння у 2009 році та продовжують цю тенденцію на сьогоднішній день. На початку 2011 року ціни на дану продукцію досягли свого піку за останні 10 років.

Ключова структурна зміна це швидке економічне

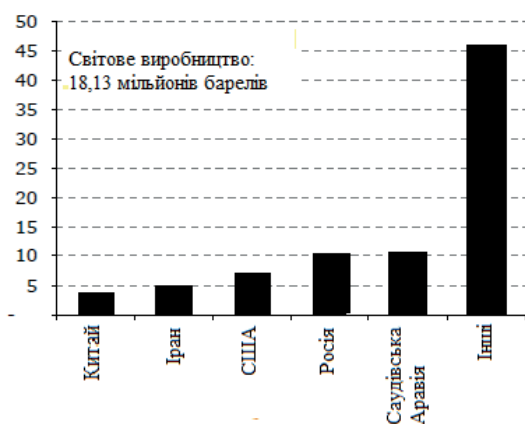

Рис. 2. Світове виробництво нафти (2007–2009) у млн барелів

Складено на основі статистичних даних ЮНКТАД [10].

зростання в країнах, що розвиваються, які підняли та змінили систему та особливості споживання сировинних товарів. В той самий час, пропозиція зростає повільно і не може відповідати існуючому попиту. Основним циклічним фактором став великий попит на товари у другій половині 2010 року, що підвищило ціни на нафту у 2011 році до ціни \$90 за барель у січні. Одним з особливих факторів є політика ОПЕК (Організація країн, які експортують нафту) та нестабільність в таких регіонах, як Близький Схід та Північна Африка з січня 2011 року. Індекс сировини МВФ зріс на 32 відсотки з червня 2010 року по лютого 2011 року. Поширення нестабільності на експортерів нафти викликало ризики пропозиції нафти. Втрата частки видобутку нафти в Лівії призвело до зростання видобутку у Саудівській Аравії та країн Перської Затоці (рис. 2). У відповідь на цей шок, ціни на нафту зросли з \$95 за барель у січні цього року до \$110 у березні (рис. 3).

З 2007—2009 рік світовими лідерами з видобутку нафти були Росія та Саудівська Аравія. На другому, третьому та четвертому місці посідали відповідно США, Іран та Китай.

Згідно з рис. 3 світові ціни на нафту поступово зростали з 2001 по 2008 рік, де вони досягли свого піку, після чого різко впали у наслідок світової фінансової кризи у 2009 році. Але після подолання кризи ціни знов почали зростати. У 2011 році світові ціни на нафту досягли свого максимуму за останні 10 років.

На сучасному етапі на волатильність цін на сировину впливають не тільки попит та пропозиція на світовому ринку, велику роль також відіграє спекуляція на товарних біржах. Головну роль у спекуляції на товарних ринках відіграють нетрадиційні інвестори, тобто ті, що не мають інтересу придбати або продати той чи інший товар (хеджові фонди, індексні фонди). Такі інвестори беруть участь на ринках ф'ючерсів, але не на спотових ринках, де фізична доставка товару відбувається негайно. Вони беруть участь у торгівлі ф'ючерсами для отримання прибутків від успішного передбачення зміни цін на товари. Важливість появи нетрадиційних інвесторів за останні кілька років відноситься до наступного. По-перше, природні ресурси стають новим видом активу, який дозволяє інвесторам краще диверсифікувати свої портфелі. По-друге, створення інструментів заснованих на товарах зробило інвестиції у товари більш доступним для більшої кількості людей. [13]

Розвиток світових товарних ринків на сьогоднішній день органічно пов'язаний з використанням похідних фінансових інструментів. Саме вони дозволяють раціонально використовувати фінансові кошти з метою оперативного здійснення товарних угод на світових ринках. У сучасних умовах основним глобальним центром по торгівлі товарними деривативами поряд з Нью-Йорком та Чикаго є Лондон. Обсяг товарних активів збільшився більше ніж на половину з 2008—2010 рік до приблизно \$380 млрд. Грошові вливання в цей сектор у 2010 році становили \$60 млрд, що є рекордним рівнем після 2009 року, у якому грошові вливання становили \$72 млрд. Найбільша кількість капіталу була вкладена у дорогоцінне каміння та продукти енергетичної промисловості. Зростання цін багатьох товарів у 2010 році підштовхнуло до зростання обсягів товарних активів. Торгівля та товарних біржах у Китаю та Індії набула великої значимості за останні роки внаслідок того, що ці ринки стали істотними споживачами та виробниками товарів (рис. 4). Китай нарахував більше ніж 60% товарів від загальної кількості товарів, вироблених країною, проданих на біржі у 2009 році, на 20% більше ніж у 2008 році. Отже, торгівля на товарних біржах формує глобальний регульований ринок, на якому ве-

лика кількість продавців та покупців можуть торгувати на конкурентній, прозорій та відкритій основі. Торгівля товарними деривативами стає більш стандартизованою з точки зору розмірів контрактів, настання строків платежів та вимог маржі у порівнянні з поза біржовою торгівлею. [9]

Рис. 4. демонструє, що Азія та Тихоокеанський регіон набагато випереджають всі інші регіони світу за обсягом торгів на товарних біржах. Іншою важливою тенденцією, яку показує графік, є те, що у вищезгаданих регіонах кількість угод, здійснених на біржах, у 2009 році збільшилась, а в інших регіонах світу зменшилась.

Таким чином, процес глобалізації ринків природних ресурсів продовжує трансформувати не тільки природу товарних ринків, а також структуру світової економіки. Величезна експансія обсягу та різновидів природних ресурсів на світових ринках в останні десятиліття сприяла відкриттю та врівноваженню доступу до сировини, зменшуючи ціни на багато ресурсів, заохочуючи інвестиції у нові географічні регіони та в основному сприяючи розвитку світової економічної експансії. В той самий час експансія торгівлі природними ресурсами та її сприяння зростанню глобального споживання має свої негативні наслідки, такі як вичерпання природних ресурсів та негативних вплив на навколишнє середовище.

ВИСНОВКИ

В умовах глобалізації у системі міжнародних економічних відносин постійно відбуваються флуктуації та коливання. Роль найвпливовіших та швидко зростаючих економік переходить від країн Західної Європи та США до нових індустріальних країн, насамперед, до Китаю та Індії. Особливої значимості в системі світової економіки набувають країни Близького Сходу, які мають великі запаси нафти та інших продуктів енергетичної промисловості.

Глобалізаційні процеси призвели до зміни механізмів та методів виробництва та обміну. Природні ресурси набувають статусу ліквідних активів. Саме тому світові ціни на товари диктують не окремі країни, а товарні біржі. Головну роль у спекуляції на товарних ринках відіграють нетрадиційні інвестори (хеджові фонди, індексні фонди). Після подолання глобальної рецесії світовий ринок знов набуває стрімкого зростання цін на сировинні товари, насамперед, на зерно та нафту, завдяки структурним, циклічним та особливим факторам. Процес глобалізації ринків при-

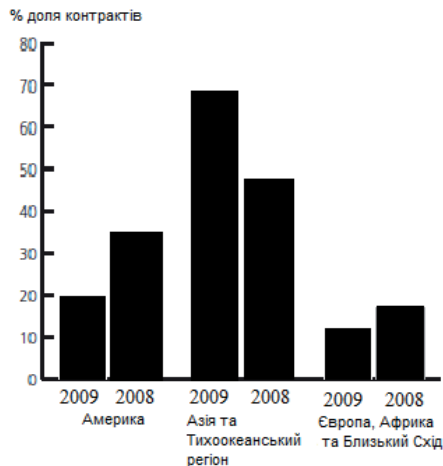

Рис. 4. Регіональний розподіл товарів, які торгуються на товарних біржах [9]

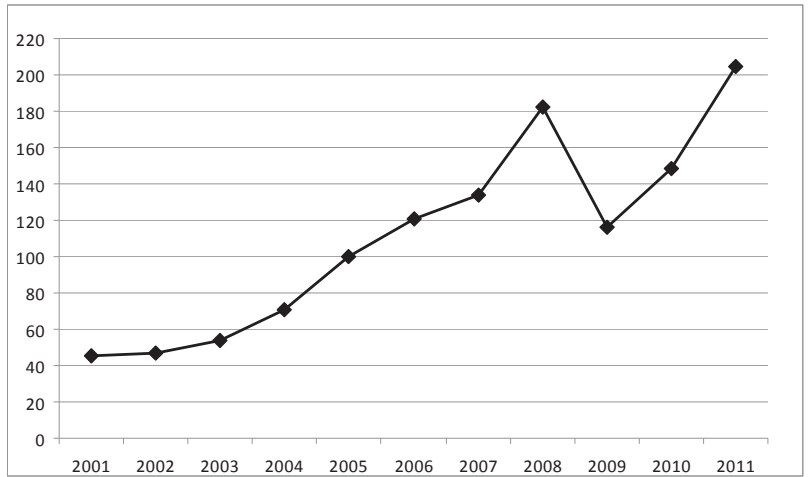

Рис. 3. Динаміка середніх світових цін на нафту у доларах США

Складено на основі статистичних даних МВФ [8].

родних ресурсів продовжує трансформувати не тільки природу товарних ринків, а також структуру світової економіки.

Література:

1. Кон'юнктура світових товарних ринків / підручник: Березовенко С.М. — К., 2008.
2. Мировая экономика: учебник для вузов / Под ред. проф. Ю.А. Щербанина. — М.: ЮНИТИДАНА, 2004. — 318 с.
3. Мировые товарные рынки / Левшин Ф.М. — М., 1978. — С. 6—20.
4. CME Group. CMEG Exchange Volume Report — Monthly. February 2011.
5. Globalization in historical perspective / Michael D. Bordo, Alan M. Taylor, Jeffrey G. Williamson.
6. Globalization of consumer markets: structures and strategies / Salah S. Hassan, Erdener Kaynak.
7. International Monetary Fund. World Economic Outlook (WEO). Tensions from the Two-Speed Recovery: Unemployment, Commodities, and Capital Flows. April 2011.
8. IMF. Data and statistics. IMF primary commodity prices. 2000—2011.
9. The City UK partnership prosperity. Financial market series. Commodity trading. March 2011.
10. UNCTAD. Statistics. Commodities at a glance. March 2011.
11. World Trade Organization. Economic Research and Statistics Division. Does globalization cause a higher concentration of international trade and investment flows? August, 1998.
12. World Trade Organization. Economic Research and Statistics Division. Globalization and trade flows: what you see is not what you get! June 2010.
13. WTO Publications. ADJUSTING TO TRADE LIBERALIZATION. April 2003.
14. WTO. International Trade Statistics 2010.
15. WTO. World trade report 2008. Trading in a globalizing world
16. WTO. World Trade Report 2010. Trade in natural resources.
17. WTO. WTO press releases 2011. Trade growth to ease in 2011 but despite 2010 record surge, crisis hangover persists. 7 April 2011.
18. Електронний ресурс. — Режим доступу: www.bloomberg.com
19. Електронний ресурс. — Режим доступу: www.cnbc.com/
20. Електронний ресурс. — Режим доступу: www.reuters.com

Стаття надійшла до редакції 18.05.2011 р.